

*Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 20.051.102 Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
доктору юридичних наук, професору
Павлу ФРІСУ*

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ

ВІДГУК
офіційного опонента – кандидата юридичних наук, професора
Івана Васильовича КРАСНИЦЬКОГО
на дисертацію
Миколи Руслановича МЕРГЕЛЯ
«Покарання за кримінальним законодавством України:
проблеми та шляхи оптимізації»
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Проблема покарання та його застосування належить до тих, що з давніх часів були і залишаються актуальними не лише у правовій науці, а в суспільстві загалом. Від якості та ефективності системи покарань, обґрунтованості і справедливості їх застосування та виконання істотним чином залежить забезпечення в державі правопорядку, справедливості та безпеки.

Як захід державного примусу покарання було, є і буде важливим, а нерідко і насправді дієвим засобом впливу на злочинність; один з найважливіших важелів протистояння злочинності і зниження її рівня. Саме тому інститут покарання, його призначення і виконання (відбування) як одна з форм реалізації кримінальної відповідальності посідає в кримінальному праві будь-якої держави одне з центральних місць. Більше того, історично саме «теорія покарання» стає основою багатьох кримінальних кодексів.

Розвиток інституту покарання відбувається в контексті соціокультурних змін, наукових досліджень та правових реформ.

Слід погодитися з дисертантом, що, обравши євроінтеграційний курс розвитку, Україна зобов'язана адаптувати власне кримінальне законодавство та заходи державного примусу до високих стандартів країн Європейського Союзу, які сфокусовані на утвердженні верховенства права. Водночас окремі з закріплених сьогодні видів покарань за вчинення кримінального правопорушення дісталися у спадщину з радянських часів і не повною мірою відповідають вимогам сучасного суспільства. Окремі з діючих видів покарань є малоефективними або ж не виправдано обтяжливими для суспільства та держави під час їх виконання.

З огляду на викладене, актуальною стала проблема оптимізації інституту покарання, існуючої системи покарань в Україні та приведення її до високих демократичних стандартів світової спільноти.

А ще до цього слід додати, що повномасштабне вторгнення РФ в Україну змінило правозастосовну практику щодо застосування різних видів покарань, тенденції у їх призначенні, застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням, практику виконання покарань тощо, що безумовно потребує наукового аналізу. Окрім цього, явно потребують прогнозування перспективи застосування покарань у повоєнний період з огляду на зростаючу кількість кримінальних проваджень щодо самовільного залишення військової частини, ухилення від мобілізації та низки інших кримінально протиправних діянь та виникнення низки інших обставин, актуальних для сучасних умов.

Загалом сучасна актуальність проблем покарання та його застосування полягає у пошуку балансу між карою для правопорушників і їхньою реабілітацією, у вдосконаленні системи покарань та їх застосування при здійсненні правосуддя, а також виробленні ефективних механізмів виконання призначених покарань.

Оскільки рецензована дисертація присвячена аналізу саме таких питань, то її актуальність сумнівів не викликає.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомлення з роботою Мергель М.Р. «Покарання за кримінальним законодавством України: проблеми та шляхи оптимізації» дає підстави для висновку, що наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, можна вважати обґрунтованими. Підставою для цього є:

- загалом вдале визначення мети та завдань дослідження. Результати виконання таких завдань знайшли відображення у висновках до роботи;
- логіка викладу матеріалу: питання, які досліджуються у роботі, аналізуються послідовно та достатньо комплексно;
- використання широкого спектру методів пізнання. Ознайомлення з роботою дозволяє стверджувати, що зазначені автором методи дійсно використовувались у роботі комплексно та у взаємозв'язку;
- опрацювання значної кількості джерел. Автор використав 249 джерел, внесених до списку, які прямо чи опосередковано стосуються теми дослідження, хоча кількість емпіричного матеріалу (судових рішень у конкретних справах тощо) могла б бути більшою.

Структура дисертації відповідає тим завданням, які поставив перед собою автор.

Дисертація складається з анотацій, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів (перші два – поділені на 5 підрозділів, третій – без поділу на підрозділи), висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 203 сторінки.

У першому розділі роботи під назвою «Загальнотеоретична характеристика покарання за кримінальним законодавством України» розглянуто питання історії

становлення та розвитку інституту покарання в Україні, проаналізоване сучасне розуміння поняття покарання, його змісту та мети, а також систему покарань за кримінальним законодавством України.

Розділ другий «Проблеми функціонування інституту покарання в контексті його ефективності» вмістив у себе розгляд проблем розуміння ефективності покарання (досліджено поняття ефективності покарання та критерії її визначення). А на основі визначених критеріїв через призму переваг і недоліків проаналізовано проблеми реалізації видів покарань, які становлять систему покарань в Україні та їх ефективності в умовах сьогодення. За результатами аналізу автор схиляється до доцільності виключення окремих покарань з передбаченої КК України їх системи.

Третій розділ присвячено пошуку та формулюванню авторського бачення шляхів удосконалення та оптимізації інституту покарання в Україні.

Зміст розділів та підрозділів відповідають їхнім назвам.

За результатами дисертації сформульовано відповідні висновки.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові результати, одержані Мергелем М.Р. за результатами підготовки дисертації «Покарання за кримінальним законодавством України: проблеми та шляхи оптимізації» є такими, що містять наукову новизну.

З-поміж наукових позицій, які виносяться на захист, варто виокремити: авторське бачення змісту поняття «функціонального призначення» покарання, яке, на думку автора, відображається у меті та функціях, на реалізацію яких спрямоване покарання як кримінально-правовий засіб, який займає центральне місце у системі засобів боротьби зі злочинністю; запропоноване авторське розуміння оптимізації інституту покарання як процесу приведення його до найкращого стану на рівнях: законодавчого закріплення, призначення покарання та його виконання-відбування з врахуванням позитивного досвіду правового регулювання інституту покарання зарубіжних, зокрема європейських країн тощо.

Низка положень (12) віднесено автором до таких, що містять наукову новизну, як такі, що вдосконалюють чи розвивають вже існуючі наукові позиції, підходи тощо. Констатуючи, що відповідні проблеми в роботі дійсно розглядалися і дисертант висловлював стосовно них свою позицію у тексті роботи, у вступі ці положення тяжіють до анотацій, а тому дисертанту під час захисту слід деталізувати у чому саме їх новизна та пояснити свій вклад у їх розвиток.

Визнаючи наявність новизни отриманих дисертантом положень необхідно зазначити, що їх зміст та виклад, як і будь-яких нових наукових положень, не може бути сприйнято безапеляційно. Вочевидь, що вони можуть бути предметом подальшої дискусії, можуть розвиватися і вдосконалюватися.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих авторкою. Основні наукові результати дисертації відображено у дванадцяти публікаціях, з яких: три статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, дві наукові статті, які

додатково відображають наукові результати дисертації, та 7 тез доповідей на науково-практичних заходах, а саме: звітна наукова веб-конференція викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2020 рік ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ, 5–9 квітня 2021 року); щорічна Всеукраїнська наукова студентська конференція «Законодавство України: погляд молодих правників» (м. Івано-Франківськ, 30 квітня 2021 року); міжнародна науково-практична інтернет-конференція, присвячена 55-й річниці прийняття Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права «Особливості прийняття та реалізації Міжнародних пактів з прав людини 1966 року: міжнародний та національний досвід» (м. Івано-Франківськ, 16 грудня 2021 року); Всеукраїнська конференція «Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції» (м. Львів, 25 березня 2022 року); звітна наукова веб-конференція викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2021 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 4–5 квітня 2022 року); щорічна Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 16 травня 2022 року); звітна наукова веб-конференція викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2022 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 3–7 квітня 2023 року).

Публікації дисертанта у фахових виданнях є одноосібними.

Часові межі наукових публікацій: 2021–2023 роки. Праці дисертанта включені у список використаних джерел до дисертації.

Перелік наукових праць здобувача й аналіз їхнього змісту засвідчують, що основні результати дисертаційного дослідження відображено в опублікованих працях дисертанта, а також їх апробовано на науково-практичних заходах.

Мова та стиль дисертації. Відповідність спеціальності. Дисертація виконана державною мовою. Стиль дисертації загалом відповідає вимогам, що висуваються до наукових праць такого рівня, а також визначається послідовністю, системністю, обґрунтованістю.

Зміст та результати роботи повною мірою відповідають спеціальності 081 «Право».

Практичне значення отриманих результатів. Слід погодитися з дисертантом, що викладені в роботі положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

- у науково-дослідницькій діяльності – як основа для наступних наукових досліджень інституту покарання, проблем його функціонування та шляхів оптимізації;

- у правотворчій діяльності – при розробленні нового та удосконаленні чинного законодавства, яке регулює суспільні відносини, пов'язані з інститутом покарання;

- у правозастосовній діяльності – при здійсненні кримінального судочинства на етапі вирішення питання щодо призначення конкретного виду покарання з огляду на ступінь його ефективності;

- у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право України», «Кримінальне процесуальне право України», «Кримінально-виконавче право України» тощо.

Зауваження до дисертаційної роботи та дискусійні положення.

Попри загальну позитивну оцінку рецензованої роботи М.Р. Мергеля «Покарання за кримінальним законодавством України: проблеми та шляхи оптимізації», необхідно вказати, що вона, як і всі інші наукові роботи, не позбавлена певних дискусійних моментів, містить підстави для висловлення застережень і зауважень, окремі позиції вимагають уточнення, є спірними чи потребують додаткових аргументів під час захисту. Найістотнішими з них є такі:

1. Насамперед слід відзначити, що дисертант, використовуючи у тексті дисертації термін «покарання», вкладає у нього різний зміст. У певних випадках йдеться власне про покарання як про «захід примусу, що... полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого». У інших – про процес застосування покарання (його призначення, виконання тощо). Зокрема, у висновках до роботи (с. 167 дис.) зазначається, що «оптимізація інституту покарання повинна здійснюватися на рівні його законодавчого закріплення; на рівні призначення; на рівні його виконання-відбування». Видається, що задля дотримання вимог точності юридичних формулювань, варто було розмежовувати поняття «покарання», «застосування покарання», «виконання покарання» тощо.

З цих же міркувань дискусійною є позиція дисертанта про те, що покарання (а не його призначення та виконання) є однією з форм реалізації кримінальної відповідальності (с. 162 дис.).

Окрім цього, хоча у назві дисертації зазначається про покарання за «кримінальним законодавством», значна частина роботи полягає у дослідженні, зокрема, кримінально-виконавчих аспектів його застосування (виконання), що дещо виходить за межі теми.

2. Зважаючи, що дослідження історичних передумов становлення та розвитку інституту покарання в Україні є певною мірою традицією, яка сформувалася у кримінально-правових дослідженнях, наявність цієї частини у роботі у викладеному варіанті породила певні застереження. Зокрема, дослідження процесу генези інституту покарання варто було провести не лише через призму закріплення їх видів у певних історичних правових пам'ятках (констатації історичних фактів), а слід було зацентувати увагу на причинах трансформації системи покарань у таких пам'ятках, дослідженні впливу відомих кримінально-правових шкіл (теорій) на розвиток інституту покарання в Україні тощо.

3. Розуміючи мотиви автора відмовитися від формулювання висновків до розділів (які на сьогодні формально не є обов'язковими) задля отримання можливості викладу більшої кількості матеріалу, що стосується теми дисертації

(з огляду на обмежений обсяг такого виду робіт), є підстави стверджувати, що такий прийом себе не виправдав. Оскільки загальні висновки до роботи є квінтесенцією дослідження в цілому, очевидно, що висловити у них свою позицію стосовно усіх дискусійних питань, які розглядалися у роботі, неможливо. Тому ціла низка часткових проблем, які розглядалися у тексті дисертації, залишилися без чіткої авторської позиції. Наприклад, про доцільність (недоцільність) відмови від такого виду покарання, як позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (с. 105 дис.), про те, які покарання слід виключити з системи для її оптимізації (с. 145 дис.) тощо.

А стосовно тих проміжних висновків, які все-таки зроблено в тексті роботи, то подекуди їм бракує належної аргументації. Наприклад, висновок про доцільність відмови від конфіскації майна зроблено на основі співставлення наукових позицій окремих науковців (два з яких, причому, заперечують доцільність відмови від конфіскації) (с. 98-99 дис.); висновок про «низьку ефективність такого виду покарання, як громадські роботи, зокрема під час його застосування до осіб із відсутніми міцними соціальними зв'язками, безробітних» підкріплено лише одним прикладом з судової практики (с. 106-107 дис.) тощо.

І наостанок, у висновках дисертації, як її основний результат, автору варто було запропонувати авторське бачення положень законодавства, які, на його думку, потребують змін (авторські редакції відповідних положень КК України чи інших нормативних актів), чого, на жаль, не зроблено.

4. Не можна обійти увагою і певні питання, які автор залишив поза увагою або приділив їм недостатньо уваги, які, виходячи з теми дослідження, мали б стати предметом розгляду. Йдеться про систему покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх, про обґрунтованість обмежень щодо застосування окремих видів покарань до певних категорій осіб, про наслідки невиконання засудженим покарання, про можливість заміни покарання у процесі його виконання тощо.

5. З огляду на сучасні реалії, у роботі мало б бути більш детально проаналізовано питання: яким чином повномасштабне вторгнення РФ в Україну змінило правозастосовну практику щодо застосування різних видів покарань, тенденції у їх призначенні, застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням, практику виконання покарань тощо. І вочевидь варто було висловити своє бачення щодо перспектив застосування покарань у повоєнний період, з огляду на зростаючу кількість кримінальних проваджень щодо самовільного залишення військової частини, ухилення від мобілізації та низки інших кримінально протиправних діянь та виникнення низки інших обставин, актуальних для сучасних умов.

Однак зазначені зауваження не заперечують загальної позитивної оцінки роботи, мають в основному рекомендаційний характер, можуть слугувати предметом додаткових пояснень з боку дисертанта та наукової дискусії під час захисту представленої дисертаційної роботи.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому. Дисертаційна робота М.Р. Мергеля «Покарання за кримінальним законодавством України: проблеми

та шляхи оптимізації» є завершеним, самостійним науковим дослідженням, що наділене актуальністю, містить науково обґрунтовані результати, які спрямовані на розв'язання наукових завдань, що мають істотне значення і для кримінально-правової науки України, і для правозастосування.

Тема роботи, об'єкт та предмет дослідження, її зміст, а також положення та висновки відповідають спеціальності 081 - Право.

Порушень академічної доброчесності у роботі не виявлено.

Загальний висновок.

Дисертація «Покарання за кримінальним законодавством України: проблеми та шляхи оптимізації» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях, за оформленням відповідає вимогам, які затверджені наказом Міністерства освіти та науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами) «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор – МЕРГЕЛЬ Микола Русланович за результатами позитивного публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктор філософії у галузі знань 08 Право зі спеціальності 081 Право.

Офіційний опонент:

**Директор Інституту права
Львівського державного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор**

І.В. КРАСНИЦЬКИЙ